

Český kříženec dobrovolného a povinného rozhodčího řízení

Navazuji tímto na debatu o rozhodčím řízení v České republice, avšak z trochu jiného úhlu. Předmětem článku není problematika ad hoc rozhodčích soudů, ale specifická a ojedinělá právní úprava rozhodčího řízení obsažená v § 220k odst. 1 obchodního zákoníku, a její srovnání s tradičním dobrovolným rozhodčím řízením a s povinným rozhodčím řízením.

Povinné rozhodčí řízení je takové řízení, kde pravomoc rozhodce nebo rozhodčího soudu není stanovena mezi účastníky budoucího nebo již existujícího sporu na základě dobrovolnosti (rozhodčí doložkou nebo faktickým jednáním), ale je stanovena jinak, a to institucionálně.

Namísto stran sporu činí stát rozhodnutí o tom, že má být namísto soudního řízení použito povinné rozhodčí řízení, a to formou uzákonění takového pravidla v zákoně.

Toto řízení bylo tradičně používáno pro pracovní právní spory a pro spory na základě mezinárodních dohod o vzájemné ochraně investic.

POVINNÉ A DOBROVOLNÉ ROZHODČÍ ŘÍZENÍ

Povinné rozhodčí řízení je jako takové Evropským soudem pro lidská práva v některých případech akceptováno. Jedna z oblastí, kde Evropský soud pro lidská práva povinné rozhodčí řízení připustil, je popsána ve věci *Federation of Offshore Workers' Trade Union versus Norway* (stížnost č. 38190/97). V uvedené věci se jednalo o rozhodčí řízení ohledně přípustnosti stávky zaměstnanců ropného a plynárenského průmyslu.

Pokud by tehdy zaměstnanci stávkovali, a spor mezi nimi a společností by byl podřízen zdlouhavému soudnímu řízení, znamenalo by to pro Norsko výpadek pro státní rozpočet, což by následně vedlo k omezení služeb sociálního zabezpečení; dále by se to odrazilo ve ztrátě důvěryhodnosti Norska jako dodavatele plynu a vedlo k nepříznivým dopadům při zásobování obyvatelstva a průmyslu. Důvodem přípustnosti povinného rozhodčího řízení tedy byly naléhavé společenské zájmy: předejít devastující stávce.¹⁾

Jiným případem povinného rozhodčího řízení se Evropský soud pro lidská práva zabýval ve věci *Schuler-Zraggen versus Switzerland* (1993) 16 ECHHR 405.

Tentokrát se jednalo o spor ve věci sociálního zabezpečení. V tomto rozhodnutí Evropský soud pro lidská práva vyslovil, že ani text, ani smysl článku 6 Úmluvy nebrání nikomu v tom, aby se z vlastní vůle vzdal, výslovně nebo i mlčky, práva na veřejné projednání své věci; takové vzdání se ale musí být učiněno jednoznačným způsobem. Spor se netýkal žádné záležitosti veřejného významu, což by jinak mohlo učinit veřejné projednání nezbytným. Řízení však bylo vysoce technické povahy, navíc se týkalo lékařských záležitostí (tedy vysoce osobních záležitostí), a proto bylo vhodnější je učinit v písemné formě, než ústním projednáním.

Dobrovolná rozhodčí řízení na základě rozhodčí smlouvy tak, jak je známe z ustanovení zákona o rozhodčích a rozhodčím řízení a z Řádu Rozhodčího soudu při Hospodářské komoře ČR a Agrární komoře ČR a z řádů Mezinárodní obchodní komory, vyvolávají poměrně málo problémů, na rozdíl od povinných rozhodčích řízení.

Problém povinných rozhodčích řízení spočívá v tom, že na rozdíl od rozhodců vykonávají řádné soudy spravedlnost veřejně a jejich rozhodnutí jsou přezkoumatelná. Proto také jakékoliv rozhodnutí státu nahradit (proti případné vůli účastníků) tradiční veřejné soudní řízení soukromým systémem řešení sporů před rozhodci, musí být regulováno tak, aby podstata práva na spravedlivý proces byla zachována. Proto jsou státy povinny zajistit ochranu pro jednotlivá práva tvořící právo na spravedlivý proces.

Rozhodčí soudy a rozhodci, vykonávající v těchto případech veřejnoprávní funkci, musejí splňovat požadavky vyplývající z článku 6 Evropské úmluvy o lidských právech, nebo musejí být podřízeny doзору (přezkoumání) orgánu, který tyto požadavky splňuje.

Tento závěr byl vysloven Komisí pro lidská práva ve věci *Bramelid and Malström versus Švédsko* stížnosti č. 8588/79 a 8589/79 (1986). Jedním z důvo-

dů, proč Komise pro lidská práva v citované věci deklarovala porušení čl. 6 Úmluvy ze strany Švédska, bylo, že švédské zákony nezajistily efektivní odvolací proceduru proti rozhodnutí rozhodců. Proto také švédský zákonodárce následně příslušná ustanovení svého obchodního zákoníku změnil tak, že nález rozhodců je přezkoumatelný soudem v plném rozsahu. Pro posouzení přípustnosti povinného rozhodčího řízení má význam i rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Delcourt versus Belgium* A 11 (1970) par. 25, kde Evropský soud pro lidská práva²⁾ dále uvedl, že článek 6 § 1 Úmluvy není možné vykládat restriktivně. Z uvedeného vyplývá, že záruky uvedené v čl. 6 Úmluvy musejí být zajištěny buď v rámci povinného rozhodčího řízení, nebo musejí být pod dohledem orgánu, který toto zajištění provádí.

Zákon č. 216/1994 Sb., o rozhodčím řízení, upravuje obligatorní rozhodčí řízení, ale tzv. dobrovolné rozhodčí řízení, tj. rozhodčí řízení, jehož předpokladem je dobrovolná dohoda stran sporu (nikoliv dohoda, jejímž účastníkem je někdo jiný než strana sporu).

PODIVNÝ KRÍŽENEC OBOU TYPŮ ROZHODČÍHO ŘÍZENÍ

Ustanovení § 220k odst. 1 poslední věta obchodního zákoníku stanoví, že „smlouva o fúzi může určit, že se o přezkoumání výměnného poměru akcií a určení vý-

še dorovnání v penězích bude rozhodovat v rozhodčím řízení.“ Čeští legislativci zde vytvořili něco, co není ani povinným, ani dobrovolným rozhodčím řízením. Zdá se, že z hlediska hlavního akcionáře se jedná jakoby o dobrovolné řízení (protože ve smlouvě o fúzi či o převzetí jmění si může rozhodčí řízení sjednat, nebo uzavření takového ustanovení odmítnout), zatímco pro minoritní akcionáře má být rozhodčí řízení řízením povinným (protože pravomoc rozhodců je založena proti jejich vůli).

K tomu, aby bylo takové rozhodčí řízení vždy povinné, by toto ustanovení muselo být kogentním, což není. Jak bude dále doloženo, není však ani dobrovolným rozhodčím řízením.

Ústavní soud ČR se § 220k odst. 1 poslední věta obchodního zákoníku již zabýval. Ve věci III ÚS 84/05 odmítl ústavní stížnost, kterou se akcionář domáhal zrušení rozhodnutí obecných soudů, kterými bylo pravomocně zastaveno soudní řízení o přezkoumání výše vypořádání v penězích poskytovaného minoritním akcionářům v souvislosti s převodem jmění společnosti CE WOOD, a.s. na hlavního akcionáře (dále jen „CE WOOD“). Fakta případu jsou následující: Smlouva o převodu jmění mezi společností CE WOOD a jejím hlavním akcionářem stanovila, že k rozhodnutí o přezkoumání jsou příslušní rozhodci ze seznamu vedeného Společností pro dražby a rozhodčí řízení, s. r. o.³⁾ Jde o společnost, která má v předmětu podnikání mj. „zajišťování služeb souvisejících s rozhodčím říze-

ním". Minoritní akcionář podal návrh na přezkoumání výše vypořádání u soudu s odůvodněním, že není stranou smlouvy o převodu jmění a tvrdil, že věc by měl rozhodovat řádný soud ve veřejném řízení. Ústavní soud ČR stížnost odmítl, a tím potvrdil v daném případě pravomoc rozhodců ze seznamu Společnosti pro dražby a rozhodčí řízení, s. r. o. projednat danou věc, přičemž jeho argumentace vycházela zejména z premisy, že valná hromada je tvořena shromážděním všech akcionářů a z názoru, že legitimní očekávání vlastníka akcií nedosahuje takové intenzity jako legitimní očekávání vlastníka jiného majetku.⁴⁾

Argumentace Ústavního soudu ČR je však v některých ohledech neúplná, respektive nedokončená, a tím otevřená pochybnostem. Jak je uvedeno výše, Ústavní soud ČR v odůvodnění citovaného usnesení použil argument, že valná hromada je tvořena shromážděním všech akcionářů (§ 184 obch. zák.) a z toho patrně dále dovodil závěr, že rozhodnutí o vzdání se práva na řádné soudní řízení učinila valná hromada jménem všech akcionářů (tj. jak těch, kteří nebyli přítomni, tak těch, kteří hlasovali proti). Z rozhodnutí však nevyplývá, jakou cestou k takovému závěru soud dospěl. Citace § 184 obchodního zákoníku Ústavním soudem ČR jakoby naznačovala úvahu, že usnesením valné hromady společnosti ve spojení se smlouvou o převzetí majetku, bylo sjednáno dobrovolné rozhodčí řízení a že tímto usnesením valné hromady došlo současně ke vzdání se práva na soudní řízení u všech akcionářů (tedy nejen u hlavního akcionáře, který byl stranou smlouvy o převzetí jmění).

Ústavní soud ČR však sám v jiné věci zaujal stanovisko, že „... soud nemůže, ve zjevně složitém případě, reprodukovat jen text zákonného ustanovení a k němu, bez dalšího, přiřadit svůj právní závěr, aniž bude současně patrné, jakou cestou k tomuto právnímu závěru dospěl a jaké argumenty přitom použil.“⁵⁾ Ve věci CE WOOD se však Ústavní soud ČR sám tímto pravidlem zjevně neřídil, protože vztah mezi tvrzením, že valná hromada je tvořena shromážděním všech akcionářů a právním závěrem, že takové shromáždění může za konkrétního investora rozhodnout o vzdání se jeho práva na veřejné soudní řízení, není nijak argumentován.

Valná hromada je skutečně podle § 184 obchodního zákoníku nejvyšším orgánem společnosti, „ježímž prostřednictvím vykonává akcionář své právo podílet se na společnosti. Valné hromadě proto náleží rozhodovat o nejdůležitějších věcech společnosti vymezených v zákoně nebo ve stanovách společnosti.“⁶⁾ Vzdání se práva na zákonného soudce je však zcela nepochybně právním úkonem konkrétní fyzické osoby, nikoliv aktem společnosti.

Je sice pravda, že valná hromada je tvořena shromážděním akcionářů, ale její rozhodnutí není podle převládající právní doktríny právním úkonem.⁷⁾

Domnívám se, že není možné vzdát se práva něčím, co není právním úkonem osoby vzdávající se práva, a že tedy usnesení valné hromady nemůže

mít účinky ve smyslu vzdání se práva na spravedlivý proces jednotlivým akcionářem. Zde k jinému výkladu nepomáhá ani pasáž o ústavních kautelech a regulatorních idejích, obsažená v odůvodnění usnesení Ústavního soudu ČR.

Stejně tak ujednání ve smlouvě o převzetí jmění vzniklo právním úkonem. Minoritní akcionáři však nejsou účastníky této smlouvy, takže pouze z ní samotné žádné vzdání se práva na spravedlivý (soudní) proces ve vztahu k nim nemůže vyplývat.

Ústavní soud ČR dále v citovaném usnesení uvedl, že § 220k odst. 1 obchodního zákoníku není v rozporu s § 2 zákona o rozhodčím řízení. Rozhodčí soud při Hospodářské komoře ČR a Agrární komoře ČR však zastává názor odlišný, který vyjádřil v pravomocném usnesení ve věci Rsp 215/03 ze dne 9. 12. 2003, v němž v obdobné věci (přezkoumání výše vypořádání) judikoval: „Z provedených důkazů vyplývá, že mezi žalujícími stranami a žalovanou stranou neexistuje písemná rozhodčí smlouva ve smyslu § 2 odst. 1 a § 3 zákona o rozhodčím řízení. Žalobci nejsou smluvními stranami smlouvy o převzetí jmění hlavním akcionářem a nejsou proto rozhodčí doložkou uvedenou v čl. 6.9 této smlouvy, vázání. Není tedy splněna základní zákonná podmínka pro rozhodnutí sporu v rozhodčím řízení, tj. písemná dohoda smluvních stran svěřit rozhodnutí daného sporu rozhodcům. Rozhodčí senát se nemohl ztotožnit s názorem žalované strany, že jeho pravomoc vyplývá z § 220k odst. 1, tedy přímo z právního předpisu, aniž by došlo k písemné dohodě obou stran.“

Za situace, kdy Rozhodčí soud či jakýkoliv rozhodce může kdykoliv odmítnout svou pravomoc, a za situace, kdy není možné toto odmítnutí napadnout v rámci nějaké odvolací procedury ani postupem podle § 31 zákona č. 216/1994 Sb. (soudní přezkum se týká pouze nálezů), a kdy je současně obecnými soudy přijímána doktrína popsaná v citovaném usnesení Ústavního soudu, je možné označit výslednou situaci jako odpírání spravedlnosti.

Povinné rozhodčí řízení v akcionářských věcech je upraveno ve Švédsku, kde však jsou na rozdíl od české právní úpravy zakotveny v zákoně o obchodních společnostech tyto garance ochrany práva minoritních akcionářů na spravedlivý proces:

- rozhodčí nález je v plném rozsahu přezkoumatelný řádným soudem,
- náklady řízení nese hlavní akcionář,
- rozhodci rozhodují i o přípustnosti žádosti hlavního akcionáře na převzetí akcií minoritních investorů, nejen o výši protiplnění, resp. vypořádání⁸⁾
- všichni akcionáři nezúčastnění v rozhodčím řízení jsou zastoupeni opatrovníkem jmenovaným soudem.⁹⁾

Současná švédská právní úprava je důsledkem výše uvedeného rozhodnutí Komise pro lidská práva ve věci *Bramelid*, v němž Komise konstatovala, že rozhodčí orgány vykonávající veřejnoprávní funkci musejí splňovat požadavky vyplývající z článku 6 odst. 1 Evropské úmluvy o lidských právech, nebo musejí být podřízeny doзору orgánu, který tyto požadavky splňuje.

Toto bylo konstatováno Komisí pro lidská práva ve věci *Bramelid*. Jedním z důvodů, proč Komise pro lidská práva v citované věci deklarovala porušení čl. 6 Úmluvy ze strany Švédska bylo, že tehdejší švédské zákony nezajistily efektivní odvolací proceduru proti rozhodnutí rozhodců. Taková efektivní (meritorní) odvolací procedura v českém právu zcela chybí.

Řízení podle § 220k odst. 1 věta poslední obchodního zákoníku tedy není *per definitionem* dobrovolným rozhodčím řízením. Toto řízení však není ani obligatorním rozhodčím řízením, neboť proto, aby rozhodčí řízení bylo povinné, je nezbytné, aby zákon ukládal projednání určité věci ve všech stejných případech jen v rozhodčím řízení a ve všech stejných případech vyloučil řízení soudní. To, zda věc bude projednána v rozhodčím nebo v soudním řízení však v České republice závisí zcela na libovůli jedné ze stran řízení (hlavního akcionáře) a jím ovládaného představenstva společnosti. Důsledkem toho pak je to, že vznikají dvě skupiny minoritních akcionářů, s nimiž je zacházeno různě, podle toho, zda si hlavní akcionář vyjedná se společností rozhodčí řízení. První skupina má právo na veřejné soudní řízení s právem na odvolání (tam, kde si hlavní akcionář neřekne o aplikaci § 220k odst. 1 posl. věta), druhá skupina je odkázána na neveřejné jednatelské rozhodčí řízení. Tím dochází k nerovnému zacházení se dvěma skupinami osob ve stejném postavení.¹⁰⁾

LEGITIMNÍ OČEKÁVÁNÍ

Závěr Ústavního soudu uvedený v citovaném usnesení ve smyslu, že „legitimní očekávání držitele akcií nedosahuje takové intenzity, jako majitele jiného majetku; vlastnictví akcií nezaručuje akcionářům neměnné postavení ani rovnost“, je z hlediska práva na spravedlivý proces nevypovídající. Je samozřejmé, že akcionář nese riziko ztráty hodnoty akcií, úpadku akciové společnosti a důsledky různých přeměn. To však neznamená, že by v sobě postavení držitele akcií zároveň obsahovalo *implicitně* vzdání se práva na spravedlivý a veřejný proces a práva na zákonného soudce, za situace, kdy odnětí akcií spadá pod právní úpravu dodatkového protokolu č. 1 k Evropské úmluvě o lidských právech, což vyplývá z relevantní literatury.¹¹⁾

Tezi o legitimním očekávání nelze vykládat tak, že držitelé akcií nemají mít vůbec žádná práva, a že se musejí trpně podrobit všemu, co si hlavní akcionář a jím ovládané představenstvo společnosti usmyslí. V souvislosti s tezí o legitimním očekávání je často soudy citováno rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Mellacher* (správně: *Mellacher*). V daném případě však bylo Ústavním soudem citováno bez kontextu k projednávané věci.

Ve věci *Mellacher* se nejednalo o úplné odnětí vlastnického práva, jako v případě *CE WOOD*

a podobných, ale o regulaci nájemného. Navíc ve věci *Mellacher* rozhodovaly soudy dokonce dvou stupňů¹²⁾ a nikoliv výhradně rozhodci. Věc *Mellacher* tedy nemůže vyzníti na podporu argumentů o legitimním očekávání ve vztahu k právu na spravedlivý proces.

Ustanovení § 220k odst. 1 věta poslední obchodního zákoníku je dále v konfliktu s § 220k odst. 5 obchodního zákoníku. Podle posledně citovaného ustanovení je „soudní rozhodnutí, kterým se akcionáři přiznává právo na dorovnání, pro nástupnickou společnost co do základu přiznaného práva závazné i vůči ostatním akcionářům.“ Toto ustanovení se vztahuje výslovně na soudní rozhodnutí. Při jeho aplikaci by to znamenalo, že pokud by bylo rozhodnuto v rozhodčím řízení, neměli by ostatní akcionáři právo vyplývající z § 220k odst. 5 obchodního zákoníku, protože o základu jejich práva rozhodli rozhodci. Jejich legitimní očekávání je přitom zcela evidentní.

Jak je vidět, kříženec dobrovolného a povinného rozhodčího řízení se české legislativě nevyvedl. Skandální je, že významně negativně zasahuje do práva na spravedlivý proces. To vyvolává nezbytnost co nejrychlejší novelizace § 220k obchodního zákoníku.

Poznámky:

1) V této souvislosti je třeba uvést, že žádný tak intenzivní společenský zájem nebyl identifikován v případech řízení podle § 220k odst. 1 obch. zákoníku.

2) „In a democratic society within the meaning of the Convention, the right to a fair administration of justice holds such a prominent place that a restrictive interpretation of Article 6 para. 1 (art. 6-1) would not correspond to the aim and the purpose of that provision.“

3) Na internetových stránkách této společnosti však nenaleznete žádný seznam rozhodců.

4) Ústavní soud v této souvislosti cituje rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Mellacher* týkající se otázky proporcionality a mezí vlastnického práva.

5) Rozhodnutí Ústavního soudu I.ÚS 403/03: „...Pokud nejde o situaci, kdy právní řešení bez dalšího vyplývá ze zákonného textu, obecný soud musí v odůvodnění dostatečným způsobem vysvětlit své právní úvahy, s případnou citací publikované judikatury nebo názorů právní vědy..... Jen tak může být odůvodnění rozhodnutí soudu přesvědčivé a jen tak může legitimizovat rozhodnutí samotné v tom, že správný výklad práva je právě ten výklad, který soud zvolil.“

6) Štenglová, Plíva, Tomsa, Obchodní zákoník, Komentář, C. H. Beck, Praha, 10. vydání, str. 1132.

7) Štenglová, Plíva, Tomsa, cit. dílo, str. 437.

8) Viz čl. 31. kap. 14 švédského zákona o obchodních společnostech.

9) Čl. 32 tamtéž.

10) Zde lze aplikovat např. nálezy Ústavního soudu Pl. ÚS 1/03 dále Pl. ÚS 38/01, pl. ÚS 15/02.

11) Carss-Frisk M., The right to property, A guide to the implementation of article 1 of Protocol 1 to the European Convention on Human Rights (Council of Europe 2001, str. 10.).

12) Viz bod 18 a 19 rozhodnutí *Mellacher*: Bezirksgericht Innsbruck a Landesgericht Graz.

Petr Zima
advokát, Praha